

LOTIN YOZUVIGA O‘TISH JARAYONINING LINGVISTIK AHAMIYATI

Xolboyeva Dilshodaxon Raximjon qizi

K.UZ-23-01-guruh talabasi

Elektron pochta: xolboyevadilshoda88@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20554888>

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida lotin yozuviga o‘tish jarayonining tarixiy, ijtimoiy va lingvistik jihatlarini tahlil qilinadi. Yozuv islohotining o‘zbek adabiy tili taraqqiyoti, imlo me‘yorlari, til siyosati hamda xalqaro axborot makoniga integratsiyalashuvdagi o‘rni yoritiladi. Tadqiqot davomida tarixiy-qiyosiy, tavsifiy va tahliliy metodlardan foydalanildi. Natijalar lotin yozuviga o‘tish o‘zbek tilining zamonaviy rivojlanishida muhim omil bo‘lganligini, biroq mazkur jarayon bilan bog‘liq ayrim lingvistik va amaliy muammolar hali ham mavjudligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: lotin yozuvi, o‘zbek tili, alifbo islohoti, yozuv tarixi, imlo me‘yorlari, til siyosati, lingvistik, o‘zbek adabiy tili.

Kirish

Til har qanday xalqning milliy o‘zligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Tilning yozma shakli esa milliy madaniyat, ilm-fan va ma‘naviy merosning avlodlar orasida uzatilishini ta‘minlaydi. Shu sababli yozuv masalasi har doim til siyosatining eng muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib kelgan. O‘zbek xalqi tarixida arab, lotin va kirill yozuvlari turli davrlarda qo‘llanilgan bo‘lib, ularning har biri mamlakatning siyosiy, madaniy va ijtimoiy taraqqiyoti bilan chambarchas bog‘liqdir.

XX asr boshlarida jadid ma‘rifatchilari tomonidan yozuvni isloh qilish masalasi ilgari surilgan edi. Natijada 1929-yilda arab yozuvidan lotin yozuviga o‘tish amalga oshirildi. Biroq 1940-yilda sobiq ittifoq siyosati ta‘sirida o‘zbek yozuvi kirill alifbosiga o‘tkazildi. Mustaqillik yillarida esa milliy davlatchilik va milliy til taraqqiyotining muhim tarkibiy qismi sifatida lotin yozuviga qaytish masalasi kun tartibiga qo‘yildi.

1993-yil 2-sentabrda qabul qilingan “Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosini joriy etish to‘g‘risida”gi Qonun mamlakat yozuv siyosatida yangi bosqichni boshlab berdi. Ushbu qaror nafaqat texnik yoki grafik o‘zgarish, balki o‘zbek tilining xalqaro maydondagi mavqegini mustahkamlash, axborot texnologiyalari bilan uyg‘unlashuvni ta‘minlash hamda milliy tilning rivojlanishiga yangi imkoniyatlar yaratish maqsadini ko‘zlagan edi.

Bugungi kunda lotin yozuvi davlat boshqaruvi, ta‘lim, ommaviy axborot vositalari va raqamli kommunikatsiya tizimida keng qo‘llanilmoqda. Shunga qaramay, lotin yozuviga to‘liq o‘tish jarayoni hanuz davom etmoqda va ayrim lingvistik hamda amaliy muammolar mavjud.

Mazkur tadqiqotning maqsadi lotin yozuviga o‘tish jarayonining lingvistik ahamiyatini tahlil qilish hamda uning o‘zbek tili taraqqiyotiga ta‘sirini ilmiy asosda yoritishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili

O‘zbek yozuvi tarixi va alifbo islohotlari masalasi bo‘yicha ko‘plab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ushbu yo‘nalishda A. Nurmonov, N. Mahmudov, A. G‘ulomov, B. Mengliyev, H. Jamolxonov, R. Qo‘ng‘urov kabi tilshunos olimlarning ishlari alohida ahamiyatga ega.

A. Nurmonov o‘zbek yozuvi tarixini o‘rganar ekan, yozuv almashinuvi faqat grafik hodisa emas, balki til taraqqiyoti va madaniy jarayonlar bilan uzviy bog‘liq ekanligini ta‘kidlaydi. Olimning fikricha, yozuvning o‘zgarishi tilning me‘yorlashuvi va adabiy til taraqqiyotiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi.

N. Mahmudov o‘z tadqiqotlarida lotin yozuvining fonetik jihatdan o‘zbek tili tovush tizimiga nisbatan qulayroq ekanligini qayd etadi. Uning fikricha, lotin grafikasi xalqaro kommunikatsiya va ilmiy axborot almashinuvi uchun keng imkoniyat yaratadi.

H. Jamolxonovning ishlari o‘zbek yozuvi tarixining turli bosqichlarini yoritishga bag‘ishlangan bo‘lib, unda arab, lotin va kirill yozuvlarining afzallik hamda kamchiliklari qiyosiy tahlil qilingan.

B. Mengliyev va boshqa zamonaviy tilshunoslar lotin yozuviga o‘tish jarayonining lingvistik, pedagogik va texnologik jihatlarini tadqiq etganlar. Ularning ishlarida yozuv islohotining imlo me‘yorlariga, ta‘lim tizimiga va axborot texnologiyalariga ta‘siri ko‘rib chiqilgan.

Mavjud ilmiy manbalar tahlili lotin yozuviga o‘tish masalasi nafaqat grafik o‘zgarish, balki til taraqqiyoti va milliy o‘zlik bilan bog‘liq murakkab lingvistik jarayon ekanligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot davomida tarixiy-qiyosiy, tavsifiy, tahliliy va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. O‘zbek yozuvi tarixiga oid ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar, tilshunoslikka oid monografiyalar hamda maqolalar o‘rganildi.

Shuningdek, lotin va kirill yozuvlarining fonetik, grafik va imloviy imkoniyatlari qiyosiy tahlil qilindi. Olingan natijalar tizimlashtirilib, ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Natijalar va muhokama

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, milliy davlatchilikni mustahkamlash bilan bir qatorda milliy tilni rivojlantirish masalasi ham dolzarb vazifalardan biriga aylandi. Ana shu jarayonning muhim tarkibiy qismi sifatida lotin yozuviga asoslangan yangi alifboni joriy etish amalga oshirildi.

Lotin yozuviga o‘tishning eng muhim lingvistik ahamiyati o‘zbek tilining fonetik tizimini aniqroq ifodalash imkoniyatini yaratganidadir. Kirill yozuvida ayrim harflar rus tilining fonetik xususiyatlari asosida shakllangan bo‘lib, ular o‘zbek tili tovush tizimiga to‘liq mos kelmas edi. Lotin alifbosi esa o‘zbek tilining fonologik xususiyatlarini ifodalash uchun qulayroq grafik vosita sifatida qaralmoqda.

Masalan, “o”, “g”, “sh”, “ch”, “ng” kabi tovushlarning maxsus belgilar orqali ifodalanishi o‘zbek tilining fonetik tabiatini aks ettirishga xizmat qiladi. Bu holat talaffuz va yozuv o‘rtasidagi uyg‘unlikni kuchaytiradi.

Lotin yozuvining yana bir muhim afzalligi uning xalqaro miqyosda keng tarqalganligi bilan bog‘liqdir. Bugungi kunda dunyoning aksariyat mamlakatlari lotin grafikasi asosidagi yozuvlardan foydalanadi. Shu sababli lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosi xalqaro ilmiy hamkorlik, internet kommunikatsiyasi va axborot texnologiyalariga integratsiyalashuv jarayonini yengillashtirmoqda.

Raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan davrda lotin yozuvi kompyuter dasturlari, mobil ilovalar, internet platformalari va sun‘iy intellekt tizimlari bilan ishlashda ham qulaylik yaratmoqda. Dastlabki yillarda ayrim texnik muammolar mavjud bo‘lgan bo‘lsa-da, bugungi kunda lotin yozuvi zamonaviy axborot-kommunikatsiya tizimlarining asosiy yozuv formatlaridan biriga aylangan.

Yozuv islohoti o‘zbek adabiy tilining me‘yorlashuviga ham ta‘sir ko‘rsatdi. Yangi alifbo asosida imlo qoidalari qayta ko‘rib chiqildi, terminologik birliklarni yozish tamoyillari takomillashtirildi. Bu esa adabiy til me‘yorlarini mustahkamlashga xizmat qildi.

Biroq lotin yozuviga o‘tish jarayoni ayrim muammolarni ham yuzaga keltirdi. Eng avvalo, uzoq yillar davomida kirill yozuvida shakllangan avlodning yangi yozuvga moslashishi ma‘lum vaqt talab qildi. Bugungi kunda ham ayrim nashrlar, hujjatlar va kundalik yozishmalarda kirill yozuvi uchrab turadi.

Shuningdek, lotin yozuvidagi ayrim belgilar masalasi mutaxassislar o'rtasida muhokamalarga sabab bo'lib kelmoqda. Masalan, apostrof belgisi bilan bog'liq texnik qiyinchiliklar yoki ayrim harf birikmalarining qo'llanishi yuzasidan turli takliflar ilgari surilgan.

Lingvistik nuqtayi nazardan qaralganda, yozuv almashinuvi tilning ichki tuzilishini o'zgartirmaydi. Tilning grammatik tizimi, asosiy lug'at fondi va sintaktik qurilishi saqlanib qoladi. Biroq yozuvning o'zgarishi tilning funksional imkoniyatlariga, me'yorlashuviga va kommunikativ samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Lotin yozuviga o'tish o'zbek tilining xalqaro nufuzini oshirishga ham xizmat qildi. Xorijiy tadqiqotchilar, talabalar va mutaxassislar uchun o'zbek tilidagi materiallardan foydalanish imkoniyatlari kengaydi. Bu esa o'zbek tilining jahon ilmiy va madaniy makoniga integratsiyalashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shu bilan birga, yozuv islohoti milliy o'zlikni anglash jarayonida ham muhim omil bo'ldi. Mustaqillik davridagi alifbo islohoti mamlakatning siyosiy va madaniy mustaqilligini mustahkamlashga qaratilgan ramziy qadamlardan biri sifatida baholanadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari lotin yozuviga o'tish jarayoni o'zbek tili taraqqiyotining muhim bosqichlaridan biri ekanligini ko'rsatdi. Ushbu islohot tilning fonetik xususiyatlarini aniqroq ifodalash, xalqaro axborot makoniga integratsiyalashuvni ta'minlash va zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashish imkoniyatlarini kengaytirdi.

Lotin yozuvi o'zbek adabiy tilining me'yorlashuviga, ilmiy va ta'limiy kommunikatsiyaning rivojlanishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Shu bilan birga, yozuv almashinuvi bilan bog'liq ayrim amaliy va lingvistik muammolar mavjud bo'lib, ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan ishlarni davom ettirish zarur.

Umuman olganda, lotin yozuviga o'tish jarayoni o'zbek tilining zamonaviy rivojlanishi, xalqaro maydondagi mavqeyining mustahkamlanishi va milliy madaniyatning taraqqiyoti uchun muhim omillardan biri sifatida baholanishi mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining "Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosini joriy etish to'g'risida"gi Qonuni. 1993-yil 2-sentabr.
2. O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi Qonuni. Yangi tahrir.
3. Nurmonov A. O'zbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent: O'zbekiston, 2002.
4. Mahmudov N. Til va jamiyat. – Toshkent: Ma'naviyat, 2013.
5. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Talqin, 2005.
6. Mengliyev B. Hozirgi o'zbek tili. – Toshkent: Tafakkur Bo'stoni, 2018.
7. Gulomov A., Asqarova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'qituvchi, 1987.
8. Abduazizov A. O'zbek tili fonologiyasi va morfonologiyasi. – Toshkent: Fan, 1992.
9. Sodiqov Q. O'zbek yozuvi tarixi. – Toshkent: Fan, 2006.
10. Hojiyev A. O'zbek tili imlosi va imlo muammolari. – Toshkent: Fan, 2011.
11. Reshetov V.V. O'zbek tili grammatikasi masalalari. – Toshkent: Fan, 1960.
12. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Davlat tilini rivojlantirish departamenti materiallari.
13. O'zbekiston Fanlar akademiyasi Til va adabiyot instituti nashrlari.
14. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti ilmiy maqolalari.

15. O'zbek tilining imlo qoidalari va alifbo islohoti bo'yicha rasmiy hujjatlar.